

معناشناسی پدیده راه تاریخی در ایران با تأکید بر زمینه‌های شکل‌گیری و توسعه*

الهام حاجی‌نیلی^۱ - اصغر محمد مرادی^{۲*} - غلامحسین معماریان^۳

۱. دانشجوی دکتری مرمت و احیاء بناها و بافت‌های تاریخی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران.
۲. استاد گروه مرمت، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران (نویسنده مسئول).
۳. استاد گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۹/۰۹ تاریخ اصلاحات: ۱۴۰۲/۱۰/۰۶ تاریخ پذیرش نهایی: ۱۴۰۲/۱۰/۲۲ تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۰۳/۲۹

چکیده

شکل‌گیری راه‌های تاریخی ایران از عوامل متعدد طبیعی و انسانی تأثیر پذیرفته است. توجه به این عوامل، منجر به پایداری بخش عظیمی از مسیر راه‌های تاریخی از اعصار کهن تا کنون گردیده و تداوم حیات مراکز زیستی و انباشت عناصر میراث فرهنگی و طبیعی در امتداد و پیرامون راه‌های تاریخی را به همراه داشته است. از این جهت امروزه کریدورهای تاریخی، علاوه بر نقشی که به‌عنوان گذرگاه‌های حمل‌ونقل ایفا می‌کنند، طیف گسترده‌ای از فرصت‌های فرهنگی و تاریخی مبتنی بر طبیعت را ارائه می‌نمایند و به علت پیوند با مراکز زیستی و انباشت منابع میراثی، نیازمند مراقبت و حساسیت در مدیریت و حفاظت هستند. بنابراین شناخت دقیق مفهوم راه تاریخی و ارتباطات مهم آن با محیط پیرامون که تلفیقی از جغرافیای طبیعی و انسانی است به‌عنوان پیش‌زمینه آمایش‌داری‌ها و ثروت‌های راه‌های تاریخی، پیش از هرگونه اقدام جهت حفاظت و مدیریت، امری ضروری و اجتناب‌ناپذیر است. این مطالعه تلاش می‌کند تا با شناخت دقیق عواملی که بر شکل‌گیری، توسعه و پایداری راه‌های تاریخی در ایران تأثیر داشته‌اند، به شبکه معنایی راه‌های تاریخی دست یابد. شیوه انجام این پژوهش به‌صورت کیفی است. نتایج نشان می‌دهد که در طول تاریخ، تنها مبدأ و مقصد در شبکه ارتباطی راه‌های تاریخی حائز اهمیت نبوده و مطالعه پدیده راه تاریخی تنها با یک نگاه تک‌بعدی به محیط کالبدی راه میسر نخواهد بود. بدین ترتیب جغرافیای طبیعی (از چهار جنبه منابع اکولوژیکی، تهدیدات زیست‌محیطی، اسناد ثبت‌شده و نظام مدیریت و مالکیت)، جغرافیای انسانی (از شش جنبه حیات فرهنگی و اجتماعی، حیات اقتصادی، نیازها و تهدیدات انسانی، اسناد ثبت‌شده، محرک‌های محیطی و نظام مدیریتی) و جغرافیای راه (از چهار جنبه ویژگی‌های فیزیکی، سفر، کارکرد، اسناد ثبت‌شده و نظام مدیریتی) را می‌توان به‌عنوان ارکان اصلی شکل‌دهنده شبکه معنایی راه بیان نمود.

واژگان کلیدی: راه‌های تاریخی، شکل‌گیری و توسعه، جغرافیای طبیعی، جغرافیای انسانی، شبکه معنایی راه.

* این مقاله برگرفته از رساله دکتری نویسنده اول با عنوان «راهبردهای حفاظت پویا از راه تاریخی اصفهان - نطنز - کاشان (حداصل رباط قلعه) سنگی نطنز و کاروانسرای زیزه) در راستای توسعه اکوتوریسم» است که با راهنمایی نویسنده دوم و نویسنده سوم در دانشگاه علم و صنعت ایران، در دانشکده معماری و شهرسازی، در سال ۱۴۰۱ انجام گرفته است.

** E-mail: m_moradi@iust.ac.ir

۱. مقدمه

ایران را نشان می‌دهند. حال این پرسش مطرح است که چه عواملی بر شکل‌گیری و توسعه راه‌های تاریخی مؤثر بوده‌اند و مفهوم پدیده راه از پیوند چه عواملی پدید می‌آید؟

از این‌رو این پژوهش در تلاش است تا با ارائه چارچوبی جامع‌نگر و نظام‌یافته، ضمن ارتقای دانش مربوط به راه‌های تاریخی و شناخت عوامل گوناگون که منجر به شکل‌گیری و توسعه این شبکه ارتباطی شده‌اند، سطوح و مؤلفه‌های مؤثر در شناخت پدیده راه تاریخی را مشخص نماید. شناخت جامع عناصر وابسته به راه و فهم چیستی پدیده راه تاریخی، گامی مؤثر در جهت حفاظت و مدیریت راه‌های تاریخی خواهد بود.

بدین ترتیب در این پژوهش، ابتدا به مرور منابع مرتبط با موضوع و سپس شناسایی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری، تغییر، توسعه و پایداری راه‌های تاریخی در ایران پرداخته می‌شود. در مرحله بعد با تحلیل و تطبیق نتایج به‌دست آمده، شبکه معنایی راه تاریخی توصیف خواهد شد.

۲. پیشینه پژوهش

با توجه به بررسی پیشینه تحقیق، رویکردهای مختلفی توسط پژوهشگران در ارتباط با مطالعه و شناخت راه، منظر راه و مسیرهای فرهنگی به‌کار گرفته شده است. منابع مرتبط و ابعاد مطالعه راه و منظر آن و نهایتاً سطوح کلی موردتوجه در این مطالعات در جدول ۱ فهرست شده است. بررسی‌ها نشان می‌دهد که دسته‌بندی یکسانی برای چگونگی مطالعه ویژگی‌های راه تاریخی در این منابع استفاده نشده است. با این وجود به‌طور کلی می‌توان ویژگی‌هایی که در تمامی منابع مورد توجه واقع شده است را در سه سطح جغرافیای راه، جغرافیای انسانی و جغرافیای طبیعی دسته‌بندی نمود. همان‌طور که در جدول ۱ نیز قابل مشاهده است، وجوه مورد توجه در هر سطح نیز در منابع مرتبط، متفاوت است. همچنین قابل ذکر است که در یکی از منابع مرتبط تنها بر شناخت جغرافیای راه تمرکز شده است (Caltrans 2016) و در دو منبع دیگر به جهت تمرکز بر شناخت منظر (Kavian, Massoud, and Talebian 2020) و شناخت منظر تاریخی (Islami, Nurhayati, and Gunawan 2021)، سطح جغرافیای راه مورد مطالعه قرار نگرفته است.

یافته‌های حاصل از بررسی منابع مرتبط نشان می‌دهد که در ارتباط با «جغرافیای راه»، در تمامی منابع ویژگی‌های فیزیکی راه تاریخی و شناخت سایت‌ها و بناهای تاریخی مرتبط با راه مورد توجه قرار گرفته است. در عین حال در برخی از منابع تنها به بررسی شواهد و بقایای فیزیکی راه اکتفا نشده است و پیشینه و تاریخچه شکل‌گیری مسیر (Marriott 2010; Caltrans 2016; Durusoy 2014; Amini Sad 2013) و ویژگی‌های مهندسی و آناتومی راه نیز به صورت دقیق بررسی شده است (Marriott 2010);

راه‌های تاریخی، هنوز وجود دارند. در برخی موارد، شواهد کالبدی آن‌ها کاملاً قابل مشاهده است و هنوز استفاده می‌شوند. برخی دیگر در زیر راه‌های مدرن پنهان شده‌اند. مواردی دیگر هنوز مسیرهای پیاده‌روی هستند و بخش دیگری تنها به شکل فرورفتگی‌های ضعیف در خاک، به‌سختی قابل تشخیص‌اند (Forest 2007). «مسیر کاروان‌ها تقریباً محو می‌شود، اما آن‌هایی که در جستجو هستند، می‌توانند مکان‌هایی را بیابند که هنوز زمزمه‌های باد صحرا و صدای زنگ شتر در میان غرش تردد اتومبیل‌ها فرو نرفته است» (Harold 2008). در شکل‌گیری راه‌های اولیه، تنها مسیر دسترسی، رسیدن به مقصد و کوتاه‌ترین مسیر اهمیت داشته است. پس از طرح «مسیر» و آغاز رفت‌وآمد، همچون مطالبه انسان متمدن که از بند معیشت رسته و «زندگی» را فراتر از «زیست» می‌بینند و به رشد، معنویت، فرهنگ و هنر می‌اندیشند، مسافرانی که به‌سوی مقصد حرکت می‌نمایند، به ظرفیت‌های جدیدی توجه می‌کنند و تلاش می‌نمایند که محیط خود را به‌گونه‌ای بسازند و مدیریت کنند که بتوانند به نیازهای عالی خود پاسخ دهند. بنابراین به‌تدریج، راه معنایی فراتر از اتصال بین دو نقطه می‌یابد. بدین ترتیب علاوه بر آن‌که راه و عناصر وابسته به آن به عنوان میراث فرهنگی در منظر شناخته می‌شوند، راه این امکان را فراهم می‌آورد که به عنوان نظرگاهی برای تماشا و بازنمایی طبیعت و میراث ساخته‌شده در پیرامون نیز بدل گردد (Grazuleviciute- Vileniske and Matijosaitiene 2010; Mansouri 2016). از این جهت، راه‌ها بیانگر هویت و همچون شریان‌های حیاتی یک سرزمین هستند و یکی از عوامل مهم پویایی و حرکت جوامع به‌سوی پیشرفت و توسعه فرهنگی و تمدنی محسوب می‌شوند. حفاظت از راه‌های تاریخی، به عنوان حفظ منابع تاریخی قانونی که ویژگی‌های منحصربه‌فرد یا عناصر ارزشمند یک جامعه را نشان می‌دهند و به عنوان مکان‌های فرهنگی، تاریخی و طبیعی امری ضروری است و می‌تواند تجارب هویت فرهنگی را تحریک و تقویت کند (Marriott 2010; Griffin NRM 2005). در این زمینه، فهم پدیده راه برای ارزیابی وضعیت فعلی و بنابراین تصمیم‌گیری و تهیه پیشنهادها برنامه‌ریزی و مدیریت برای تضمین حفاظت و عمر آینده راه‌های تاریخی و تأمین پایداری آن‌ها بسیار مهم است. در ایران، ویژگی‌های جغرافیایی و ابعاد زیست‌پذیری (معیشت و متغیرهای زیست‌بوم‌شناختی)، به صورت مستقیم بر شکل‌گیری مراکز زیستی و مسیرهای ارتباطی مؤثر بوده و منجر به پدید آمدن الگویی متفاوت شده است. انباشت فرهنگی در طول این مسیرها، عناصر مختلف میراث و ارزش افزوده‌ای که در مناظر فرهنگی پدید آورده‌اند و بناهای تاریخی وابسته به راه که شواهدی آشکار از این اقدامات فرهنگی و تاریخی هستند، مستدل بودن پایداری راه‌های تاریخی

Gholampour, Mansouri, and Shahcheraghi 2021; همچنین (Kavian, Massoud, and Talebian 2020). از آنجا که زندگی اجتماعی رو به رشد و ارتباط بین گروه‌های مختلف بشر به گسترش بیش‌تر راه‌ها منجر گردید و سفرهای پیش‌رونده و استفاده مکرر، مسیرها را به مسیرهای مناسب تبدیل کرد (Lay 2007). بررسی تعاملات بین فرهنگی، پیوندها، تبادلات و تحرک بین گروه‌های مختلف اجتماعی در طول تاریخ اهمیت ویژه‌ای دارد و در تعدادی از مطالعات به آن پرداخته شده است (Garau, Annunziata, and Yamu 2020; Durusoy 2014). همچنین بررسی اسناد مدیریت و برنامه‌ریزی (Garau, Annunziata, and Yamu 2020) موضوع دیگری است که ضمن بررسی جغرافیای انسانی به آن پرداخته شده است. نکته قابل توجه در این سطح که در دو نمونه از مطالعات به آن توجه شده است، شناخت ارزش‌ها و میراث در زمان گذشته و حال (Griffin NRM 2005) و بررسی مداخلات و تأثیرات انسان در بافت و ویژگی‌های تاریخی منطقه (Garau, Annunziata, and Yamu 2020) است. در ارتباط با "جغرافیای طبیعی"، در بیش‌تر منابع بر شناخت ویژگی‌های طبیعی منطقه شامل ویژگی‌های اقلیمی، توپوگرافی، تنوع زیستی و تنوع پوشش گیاهی و جانوری تأکید شده است. ارزش‌های منظر طبیعی راه و تنوع میراث طبیعی (Griffin NRM 2005; Garau, Annunziata, and Yamu 2020; Islami, Nurhayati, and Gunawan 2021; Grazuleviciute-Vileniske and Matijosaitiene 2010) و همچنین وضعیت نادر و منحصر به فرد بودن این میراث (Durusoy 2014) موضوعات دیگری هستند که در تعدادی از منابع مورد توجه قرار گرفته‌اند. موضوعات دیگری نیز از جمله وضعیت حفاظت از ویژگی‌های طبیعی منطقه و توجه به مناطق سبز طبیعی ساخته‌شده توسط انسان (Durusoy 2014)؛ بررسی تغییرات این ویژگی‌ها در طول تاریخ (Grif- fin NRM 2005) و ارتباط عناصر میراث با ویژگی‌های طبیعی منطقه (Garau, Annunziata, and Yamu 2020) در توصیف جغرافیای طبیعی، مورد توجه محققان قرار گرفته‌اند.

Caltrans 2016; Gholampour, Mansouri, and Shahcheraghi 2021). افزون بر این، مطابق با آنچه در منشور مسیره‌های فرهنگی (ICOMOS 2008) بر آن تأکید شده است، نقش و اهمیت راه در طول تاریخ وجه دیگری است که در بخش اعظمی از مطالعات مورد توجه قرار گرفته است. این مسئله در برخی از منابع منحصر به اهمیت تاریخی است (Marriott 2010) و در تعدادی دیگر از منابع علاوه بر اهمیت تاریخی، بر شناخت اهمیت بین فرهنگی راه تاریخی (ICOMOS 2008)، شناخت اهمیت فرهنگی و اقتصادی (Caltrans 2016) و مطالعه نقش راه از ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی، معنایی و معنوی (Durusoy 2014) نیز تأکید شده است. توصیف منظر پیرامون راه وجه دیگری است که جایگاه ویژه‌ای در بین مطالعات داشته است. در این بین در یکی از مطالعات علاوه بر منظر پیرامون راه، بر تأثیری که شکل‌گیری راه بر منظر داشته و وجه زیبایی‌شناسانه آن (Grazuleviciute-Vilen- iske and Matijosaitiene 2010) و در منبعی دیگر بر اثرات ایجاد راه بر زیست‌بوم منطقه (Gholampour, Man- souri, and Shahcheraghi 2021) نیز توجه شده است. علاوه بر وجوه بیان شده، تاریخچه برنامه‌ریزی و مدیریت راه در گذشته و حال (Marriott 2010; Durusoy 2014)، اسباب سفر (Caltrans 2016) و ارتباط راه با ویژگی‌های بستر شکل‌گیری آن (ICOMOS 2008; Keke 2019)، موضوعات دیگری هستند که در تعدادی از مطالعات به آن‌ها پرداخته شده است.

بر اساس بررسی پیشینه موضوع، در ارتباط با "جغرافیای انسانی"، بخش اعظم مطالعات بر شناخت و توصیف پیشینه و تاریخچه شکل‌گیری بافت انسانی، تأکید داشته‌اند. همچنین در این مطالعات مطابق با آموزه‌های منشور بورا مبنی بر اهمیت شناخت ارزش‌های تاریخی، زیبایی‌شناختی، علمی، اجتماعی، و معنوی برای درک اهمیت فرهنگی (Australia ICOMOS 2013)؛ شناخت آن‌ها از دو جنبه ملموس و ناملموس در منطقه‌ای که راه از آن عبور می‌کند، نیز مورد توجه قرار گرفته است. برخی از منابع، به طور ویژه‌ای به موضوع فعالیت‌های انسانی و معیشت انسانی در پیرامون راه و ارتباط آن با پویایی مسیر توجه داشته‌اند (Durusoy 2014; Griffin NRM 2005);

جدول ۱: رویکردهای متفاوت تعریف‌شده در جهان جهت مطالعه راه و مسیرهای فرهنگی

ردیف	عنوان	منابع	سطوح کلی مطالعه راه و ریزمؤلفه‌ها (وجوه هر سطح)
۱	منظر فرهنگی راه قدیم شمالی ^۱	Griffin NRM) (2005)	۱. جغرافیای انسانی: ارزش‌های اجتماعی گذشته، ارزش‌های اجتماعی معاصر، ارتباط معیشت مردم محلی با راه، میراث بومی، میراث بومی حاصل از تعامل انسان و طبیعت (منظر فرهنگی). ۲. جغرافیای طبیعی: تنوع زیستی، تنوع توپوگرافی، شواهدی برای تغییرات محیطی در طول زمان و ارزش‌های منظر طبیعی راه. ۳. جغرافیای راه: بقایای فیزیکی راه تاریخی، سایت‌ها و بناهای تاریخی مرتبط با راه.
۲	منشور مسیرهای فرهنگی ایکوموس ^۲	ICOMOS) (2008)	۱. جغرافیای انسانی: توصیف بافت فرهنگی منطقه، ۲. جغرافیای طبیعی: توصیف بافت طبیعی منطقه، ۳. جغرافیای راه: بقایای فیزیکی راه تاریخی، دارایی‌های میراث ملموس و ناملموس مرتبط با راه تاریخی، اهمیت بین فرهنگی راه تاریخی، توصیف پویایی راه تاریخی و نقش پویای آن در انتقال متقابل عناصر فرهنگی بین جوامع بشری، ارتباط راه با ویژگی‌های بستر شکل‌گیری آن.
۳	راهنمای دفتر حفاظت از راه‌های تاریخی ^۳	Marriott) (2010)	۱. جغرافیای راه: درک کامل آناتومی راه، مصالح راه و تکنیک‌های ساخت‌وساز، تاریخچه برنامه‌ریزی راه‌های تاریخی، افق دید در مسیر راه تاریخی بررسی تاریخچه و دوره‌های تاریخی راه‌سازی، اهمیت تاریخی راه، بناهای تاریخی مرتبط با راه، ۲. جغرافیای انسانی: توصیف ویژگی‌های جامعه‌ای که راه از آن عبور می‌کند، توصیف منظر فرهنگی، ۳. جغرافیای طبیعی: ویژگی‌های طبیعی منظر پیرامون راه؛ پارک‌ها، مناطق طبیعی، گیاهان، و طبیعت روستایی و شهری.
۴	میراث فرهنگی راه‌ها و مناظر وابسته به راه ^۴	Grazulevici- ute-Vileniske and Matijosai- (tiene 2010)	۱. جغرافیای راه: توصیف مسیر فیزیکی راه، توصیف بناهای تاریخی مرتبط با راه تاریخی، دلایل اهمیت راه در طول تاریخی، توصیف اهمیت تاریخی، معنوی یا زیبایی‌شناختی راه تاریخی، ۲. جغرافیای انسانی: ویژگی‌های منظر فرهنگی راه، توصیف بناهای تاریخی در پیرامون راه، ۳. جغرافیای طبیعی: توصیف جنبه‌های زیبایی‌شناختی، اجتماعی و اکولوژیکی منظر طبیعی ایجادشده در نتیجه راه‌سازی.
۵	از یک راه باستانی تا یک مسیر فرهنگی ^۵	Durusoy) (2014)	۱. جغرافیای راه: پیکربندی راه تاریخی؛ رابطه راه تاریخی با معیشت انسانی؛ اهمیت راه در طول دوران تاریخی؛ نقش و عملکرد راه در طول تاریخ از نظر اجتماعی، اقتصادی، معنایی و معنوی؛ توصیف منظر راه و بناهای تاریخی مرتبط با راه؛ و توصیف مسائل مدیریتی راه تاریخی، ۲. جغرافیای انسانی: تنوع اجتماعی و تعامل فرهنگی؛ جنبه‌ها و تأثیرات بین فرهنگی مانند پیوندها، تبادلات و تحرک بین گروه‌های فرهنگی مختلف؛ احساس هویت و تأثیرات فرهنگی گذشته و حال، عناصر ناملموس محیط مانند سنت‌ها، آداب و رسوم، رویدادها، فعالیت‌ها، کاربردها، روایت‌ها، اسناد مکتوب، جشنواره‌ها، بزرگداشت‌ها، آیین‌ها، دانش سنتی، مهارت‌ها، بازنمایی‌ها، ارزش‌ها، عبارات، بافت‌ها، هنرها، رنگ‌ها و بوها؛ و ارتباط معیشت مردم محلی با راه، ۳. جغرافیای طبیعی: بستر طبیعی منحصر به فرد و دست نخورده؛ ویژگی‌های آب و هوایی؛ اکولوژی، پوشش گیاهی و تنوع زیستی؛ توپوگرافی؛ وضعیت حفاظت؛ وضعیت نادر و منحصر به فرد بودن، تنوع و زنده بودن ویژگی‌ها و عناصر طبیعی مانند کوه‌ها، دره‌ها، رودخانه‌ها، دریاچه‌ها، دریاها و همچنین مناطق سبز طبیعی یا به‌وجود آمده توسط انسان و مناظر فرهنگی مانند پارک‌ها، جنگل‌ها، زمین‌های کشاورزی، مناطق گلخانه‌ای، تاکستان‌ها، پارک‌ها، بام‌های سبز، درختان منفرد، عناصر طبیعی یادبود و غیره.

ردیف	عنوان	منابع	سطوح کلی مطالعه راه و ریزمؤلفه‌ها (وجوه هر سطح)
۶	زمینه و روش تاریخی برای ارزیابی مسیرها، راه‌ها و بزرگراه‌ها در کالیفرنیا ^۶	Caltrans (2016)	۱. جغرافیای راه: تاریخچه مسیر؛ ساخت و مهندسی راه؛ وسایل سفر؛ بناهای مرتبط با راه؛ نقش و عملکرد فرهنگی، اقتصادی راه در طول تاریخ.
۷	حفاظت از مسیرهای فرهنگی: مرکز تاریخی مانیسا ^۷	(Keke 2019)	۱. جغرافیای راه: ویژگی‌های فیزیکی، ارتباط راه با محیط پیرامون، بناهای تاریخی مرتبط با راه، ۲. جغرافیای انسانی: توسعه تاریخی و تاریخچه بستر انسانی که راه از آن عبور می‌کند، تاریخچه ساماندهی و برنامه‌ریزی فضایی، دارایی‌های فرهنگی، ۳. جغرافیای طبیعی: ویژگی‌هایی جغرافیایی منطقه شامل اقلیم، توپوگرافی، گیاهان و جانوران، نوع کاربری اراضی.
۸	ابزار چندروشی «PAST» برای ارزیابی مسیرهای فرهنگی در شهرهای تاریخی ^۸	(Garau, Annunziata, and Yamu 2020)	۱. جغرافیای انسانی: توصیف عناصر فرهنگی میراث ملموس و ناملموس؛ اهمیت منظر فرهنگی؛ توصیف هسته‌های تاریخی و بیان اهمیت میان فرهنگی آن‌ها؛ ارزش‌های تاریخی، زیبایی شناختی، علمی، اجتماعی و معنوی تجسم‌یافته در محیط ساخته‌شده به دست انسان، مداخلات انسانی در بافت تاریخی، اسناد مدیریت و برنامه‌ریزی، ۲. جغرافیای طبیعی: توصیف ارتفاعات و مناطق طبیعی، ارزش بستر طبیعی به عنوان یک منبع سرزمینی، ارتباط عناصر میراث با ویژگی‌های طبیعی منطقه.
۹	برنامه ریزی منظر مسیر گردشگری تاریخی سیاک ^۹	(Islami, Nurhayati, and Gunawan 2021)	۱. جغرافیای انسانی: توصیف پیشینه و تاریخچه منطقه، فهرست میراث فرهنگی ملموس و ناملموس، توصیف اهمیت میراث فرهنگی، و توصیف عناصر گردشگری تاریخی، ۲. جغرافیای طبیعی: ویژگی‌های جغرافیایی شامل آب و هوا، توپوگرافی، پوشش گیاهی، کاربری اراضی، و فهرست میراث طبیعی.
۱۰	بازشناسی راه‌های باستانی - تاریخی و حفاظت از نشانه‌های کهن در محدوده ری تا ساوه	(Amini Sad 2013)	۱. جغرافیای راه: توصیف مسیر فیزیکی، پیشینه و تاریخچه راه‌های تاریخی منطقه در دوران تاریخی، ۲. جغرافیای انسانی: توصیف پیشینه و تاریخچه منطقه؛ توصیف جمعیت، نژاد، زبان و مذهب، زبان و گویش، آداب و رسوم، رجال و بزرگان؛ و فهرست بناهای تاریخی، ۳. جغرافیای طبیعی: موقعیت جغرافیایی، زمین‌شناسی، منابع آبی، و اقلیم منطقه.
۱۱	بیان یکپارچگی در منظر؛ ارائه یک مدل مفهومی جدید	(Kavian, Massoud, and Talebian 2020)	۱. جغرافیای انسانی: چهره و ویژگی‌های باستان‌شناسی؛ ساختارهای انسان‌ساخت؛ اشیاء تاریخی؛ توصیف داستان‌ها، زیبایی‌شناسی، معانی، حس مکان، خاطرات، نمادهای اعتقادی، معنویت؛ فعالیت‌های انسانی، فرایندهای تاریخی، رویدادهای تاریخی، فرآیند زیست‌بوم، و سامانه‌های انسانی، ۲. جغرافیای طبیعی: پوشش گیاهی و اشکال طبیعی زمین.
۱۲	رویکرد منظر در تحقق گردشگری فرهنگ با عاملیت پدیده فرهنگی راه	(Gholampour, Mansouri, and Shahcheraghi 2021)	۱. جغرافیای راه: بعد فیزیکی راه شامل مسیر، اندام‌های راه؛ ابنیه راه؛ و اثرات راه‌سازی بر زیست‌بوم، ۲. جغرافیای انسانی: توصیف بستر انسانی که راه از آن عبور می‌کند؛ توصیف زمینه‌های فرهنگی؛ توصیف فعالیت‌ها، اقتصاد و سیاست، ۳. جغرافیای طبیعی: زمین‌شناسی، اقلیم، حیات گیاهی و جانوری.

سطح می‌بایست به آن‌ها توجه شود (بدون بیان چگونگی توصیف هر مؤلفه)، اشاره شده است (Durusoy 2014). علاوه بر این، همان‌گونه که بررسی پیشینه پژوهش نشان می‌دهد؛ از محیط سرزمینی، اعم از طبیعی یا فرهنگی به عنوان بخش جدایی‌ناپذیر راه‌های تاریخی نام برده شده است و ارتباط تنگاتنگی میان راه تاریخی و توان‌های

به رغم توضیحات فوق و با وجود منابع مرتبط که تأکید بر مطالعه و حفاظت از منظر در هم تنیده راه‌های تاریخی دارند، تاکنون پژوهشی که به طور دقیق چارچوب و چگونگی مطالعه پدیده راه‌های تاریخی را مورد توجه قرار دهد، در حوزه مطالعات خارجی و داخلی انجام نشده است. تنها در یکی از مطالعات، به ریزمؤلفه‌هایی که در هر

از جستجوی منابع فارسی که تاکنون به چاپ رسیده‌اند (کتب، پژوهش‌های فارسی و مقاله‌های علمی- پژوهشی از پایگاه‌داده علم نت) گردآوری گردیده‌اند. در بخش سوم و نهایی تحقیق، با رویکرد توصیفی- تحلیلی، بر مبنای داده‌های به‌دست آمده از مراحل پیشین، با نگاهی جامع‌نگر و استدلال منطقی ماهیت پدیده راه تاریخی بازخوانی شده است.

۴. شناسایی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری، تغییر و توسعه راه‌های تاریخی در ایران

«راه» در ایران، معبری بوده است که طی قرن‌ها و با عبور و مرور زیاد کاروان‌ها و وسایل نقلیه اعم از گاری یا درشکه و کمرنگ و فشرده شدن خاک پدید آمده است و مسافر را به‌سوی هدف و مقصد پیش می‌برد و تا چشم کار می‌کرده، ادامه داشته است (Schopfer 1992; Loti 1994). این راه‌ها، معمولاً به شکل مستقیم و نزدیک‌ترین راه از یک منزل تا منزلگاه دیگر را شامل می‌شده و اگر با کوه، باتلاق یا رودخانه یا هر مانع مشابه دیگر برخورد می‌نموده، انحراف پیدا می‌کرده است و معمولاً چهارپایان بدون این‌که کسی آن‌ها را تحریک کند، سرب‌زیر در این مسیرها به راه خود ادامه می‌داده‌اند (Wills 2004). در واقع اولین راه‌ها، به شکل کاملاً طبیعی و بر اساس ساختمان طبیعی فلات ایران و الگویی که طبیعت آب‌و‌خاک بر اهالی آن تحمیل می‌کرده، بدون این‌که کوچک‌ترین اقدامی از لحاظ راه‌سازی در آن‌ها به عمل آید، شکل‌گرفته‌اند (الگوی ارگانیک) و حتی معماری بناهای مربوط به راه و نوع راه‌ها (بیابانی و کوهستانی)، کاملاً متأثر از طبیعت اقلیم بوده است.

۴-۱- عوامل مؤثر بر شکل‌گیری و توسعه راه‌های تاریخی

بنابر آنچه بیان شد انسان همواره با زیست‌بوم خود، رابطه‌ای متقابل و نظام‌مند دارد و تغییر در یکی، سبب تغییر در دیگری می‌شود تا تعادل در سیستم محفوظ بماند. شواهدی مانند راه‌ها، مراکز سکونتی، کانال‌های آبیاری، زمین‌های کشاورزی؛ نشانه‌هایی از تداوم تعامل انسان با محیط هستند. در این تعامل، علاوه بر تأثیر انسان بر محیط، محیط نیز به‌عنوان بستر زندگی انسان، تأثیرات عمیقی بر شیوه معیشت و تاریخ تطور فرهنگی بشر داشته است (Amirhajloo et al. 2013). بر اساس مطالعه منابع تاریخی و معاصر، عوامل زیر بر شکل‌گیری و توسعه راه‌های تاریخی در ایران مؤثر بوده‌اند (جدول ۲).

محیطی پیرامون آن وجود دارد (ICOMOS 2008)؛ با این وجود علی‌رغم آن‌که در یکی از منابع (Keke 2019) اشاره‌ای مختصر به ارتباط راه با ویژگی‌های بستر شکل‌گیری آن شده است، بازتاب این مسئله در شناخت جغرافیای طبیعی و انسانی مشخص نیست. بنابراین ضرورت خواهد داشت که بر اساس یک رویکرد جامع‌نگر، شبکه معنایی و ماهیت کریدور راه تاریخی بازخوانی شود. در این رویکرد، مطابق با نتایج بررسی ادبیات پژوهش، علاوه بر ویژگی‌های کالبدی راه تاریخی، ویژگی‌های طبیعی و ویژگی‌های محیط انسانی پیرامون که مشتمل بر دوران تاریخی و معاصر می‌گردد، توجه به عواملی که بر شکل‌گیری، توسعه و پایداری راه‌ها در طول تاریخ مؤثر بوده‌اند نیز اهمیت خواهد داشت. لذا این پژوهش سعی در چگونگی بازخوانی ماهیت راه تاریخی و پر نمودن این خلأ در ارتباط با مطالعه راه‌های تاریخی ایران دارد.

۳. روش پژوهش

این پژوهش کیفی در سه بخش انجام شده است. در بخش نخست در پیشینه تحقیق، با رویکرد تحلیلی- تفسیری به تحلیل منابع مرتبط، با تأکید بر ابعاد مختلف مطالعه راه‌های تاریخی پرداخته شده و از مقایسه آن‌ها، سطوح کلی مطالعه راه شامل ابعاد فیزیکی، تاریخی، طبیعی و انسانی ترسیم گردیده است. در این مرحله متون مرتبط با واژه‌های راه، راه تاریخی، منظر راه و مسیر فرهنگی از میان کتب فارسی و انگلیسی که تاکنون به چاپ رسیده‌اند (کتب فارسی از پایگاه‌داده علم نت و کتب انگلیسی از پایگاه‌داده کتابخانه-باز^۱)، پژوهش‌های دانشگاهی شامل پایان‌نامه‌های دوره کارشناسی ارشد و رساله‌های دکتری طی دوره ۱۳۹۰-۱۴۰۱ که در دانشگاه‌های مختلف انجام شده‌اند (پژوهش‌های فارسی از پایگاه‌داده علم نت و پژوهش‌های انگلیسی از پایگاه‌داده پروکوئست^{۱۱})، طرح‌های تحقیقاتی و پژوهشی و همچنین مقاله‌های علمی- پژوهشی طی دوره ۱۳۹۰-۱۴۰۱ (متون فارسی از پایگاه‌داده علم نت و متون انگلیسی از پایگاه‌داده اسکوپوس^{۱۲}) و همچنین منشورهای بین‌المللی مرتبط، استخراج و پس از بازبینی، ۱۲ منبع در دسترس که بیش‌ترین قرابت را با موضوع مورد بحث و بستر جغرافیایی ایران داشتند، شناسایی و انتخاب شده‌اند. سپس در مرحله بعد با رویکرد تاریخی- تفسیری، به‌منظور تدقیق نتایج حاصل از پیشینه تحقیق به شناخت بستر شکل‌گیری راه‌های تاریخی ایران و شناسایی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری، تغییر، توسعه و پایداری راه‌ها در ایران پرداخته شده است. در این مرحله منابع مرتبط

جدول ۲: عوامل مؤثر بر شکل‌گیری و توسعه راه‌های تاریخی

ردیف	عوامل	ردیف	عوامل	منابع
۱	عوامل جغرافیایی (همواری‌ها و ناهمواری‌ها)	۲	عوامل اقلیمی (سرما و گرما)	
۳	عوامل امنیتی (هجوم دشمنان و غارت کاروان‌ها)	۴	عوامل تسهیلاتی (آذوقه مسافران، علوفه حیوانات و وجود آب و آبادانی)	(Takmil Homayoun 2022)
۵	عوامل تدارکاتی (کاروان‌سراها و استراحتگاه‌ها و تعمیر و تجهیز وسایل سفر)	۶	گسترده‌ی ایران‌زمین و موقعیت ممتاز ارتباط با کانون‌های بزرگ تمدن‌های جهان	
۷	ساختمان طبیعی فلات ایران و الگوی طبیعت آب و خاک	۸	رشد تمدن و قدرت صنعتی	(Pirmia and Afsar 1991)
۹	امکانات طبیعی	۱۰	چشم‌انداز مسیر	
۱۱	کوتاه بودن مسیر	۱۲	سهل بودن مسیر	
۱۳	مهاجرت‌های دسته جمعی	۱۴	موانع طبیعی عبور و مرور	(Mahmoudi-an 2015)
۱۵	توانایی‌های مهندسی و مصالح در دسترس	۱۶	توان‌های محیطی (توانمندی‌های جغرافیایی)	
۱۷	انگیزه‌های دینی و عقیدتی و ارزشی در پیوند با تقدس‌یابی سرزمین‌ها و اماکن خاص و نیاز معنوی مردم (زیارت)	۱۸	اراده و خواست حکومت حاکم	
۱۹	هسته‌های تولیدی و صنعتی و انتقال فنون و علوم	۲۰	دگرگونی‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی	(Bazazan 2007)
۲۱	وسایل و طولانی‌بودن زمان سفر	۲۲	توجه به سهولت رفت‌وآمد در تأمین نیازهای ارتباطی، حمل‌ونقل محصولات و دستاوردهای تولیدی	
۲۳	نیاز به دادوستد و کسب ثروت ^{۱۳}	۲۴	عوامل سیاسی، حکومتی و لشکرکشی‌های جنگی (ضرورت نیاز به راه‌های کوتاه برای رسیدگی به امور مملکت و حفاظت از آن)	(Siroux 1949)
۲۵	شهرهای مهم و پایتخت‌های حکومتی در هر دوره تاریخی			
۲۶	علم نجوم: ستاره‌شناسی و رصد ستارگان ^{۱۴}			(Bahauddin Ameli 1992)

۴-۲- عوامل مؤثر بر تغییر و جابه‌جایی در شبکه راه‌های تاریخی

شبکه راه‌ها در هر دوره تاریخی، بر پایه‌ی راه‌های پیشین،

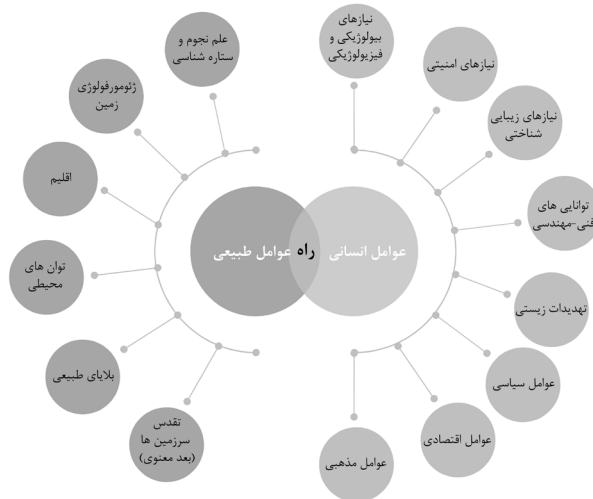
توسعه یافته است. اما تفاوت‌هایی بین آن‌ها وجود دارد که از جهات مختلف قابل بررسی است (جدول ۳):

جدول ۳: عوامل مؤثر بر تغییر و جابه‌جایی در شبکه راه‌های تاریخی

ردیف	عوامل	ردیف	عوامل	منابع
۱	تغییر پایتخت در هر دوره تاریخی	۲	ویرانی بعضی از شهرها، پل‌ها و آب‌برد راه‌ها	(Pirmia and Afsar 1991)
۳	از رونق افتادن برخی شهرهای مهم و ساخت شهرهای جدید در نزدیکی آن‌ها			
۴	بلایای طبیعی (سیل و خشک‌سالی)			(World Heritage Committee 1994)
۵	تغییر متغیرهای زیست‌بوم شناختی			(Amirhajloo et al. 2013)
۶	رویدادهای سیاسی (جنگ، کودتا، لشکرکشی و خطرات دیپلماتیک)	۷	نامنی و کیفیت راه (به لحاظ فیزیکی، صعب‌العبور بودن یا وجود راهزنان)	(Bazazan 2007; Ehteshami 2014)
۸	اراده و خواست نظام حاکم و شخص شاه	۹	زوال امکان‌های رفاهی و خدماتی راه	
۱۰	شیوع بیماری‌های واگیردار			

بنابراین راه‌های تاریخی مبتنی بر کریدورهای طبیعی و با در نظر گرفتن لزوم حفاظت از انسان‌ها در مقابل تهدیدهای گوناگون و با بینشی فرهنگی ایجاد شده‌اند (Talebian 2016).

شکل ۱: مدل معنایی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری، توسعه و تغییر و جابه‌جایی شبکه راه‌های تاریخی در ایران

مهاجران، زائران و گردشگران این راه‌ها را طی نمودند (Timothy and Boyd 2015). عوامل متعددی هستند که نشان می‌دهند خط سیر انسان و مسیر راه‌های بزرگ، از اعصار بسیار کهن تا به حال، چندان تغییر نکرده است (جدول ۴).

۳-۴- پایداری شبکه راه‌ها در طول تاریخ

علی‌رغم برخی تغییرات و جابه‌جایی‌ها در شبکه راه‌های تاریخی که به آن‌ها اشاره گردید، بررسی و مطالعه تاریخچه راه‌های تاریخی در جهان نشان می‌دهد که انسان‌ها در طول تاریخ مسیری را برای شکار، گله‌داری و تجارت ساختند و سپس گروهی از کاشفان، بازرگانان،

جدول ۴: عوامل نشان‌دهنده پایداری شبکه راه‌ها در طول تاریخ

منابع	عوامل	ردیف	عوامل	ردیف
Pirnia and (Afsar 1991)	ساخت شهرهای جدید در کنار شهرهای قدیمی یا در محل آن‌ها پس از ویرانی	۲	قرارگیری دهکده‌ها، آبادی‌ها، تپه‌های باستانی و سکونتگاه‌های پیش از تاریخ کاوش شده، در حول و حوش راه‌های کنونی	۱
	انطباق تقریبی مسیر مهاجرت‌ها و هجوم‌های گروهی در دوران مختلف بر مسیر شاهراه‌های مهم	۴	وجود حجاری‌های سنگی در نزدیکی شهرهای فعلی	۳
Mahmoudi- (an 2015)	شرایط جغرافیایی و اقلیمی و منابع آب که لازمه ایجاد راه‌ها و استقرارهای انسانی است.	۶	وجود ایل راه‌های فعلی برای قشلاق و بیلاق اقوام چادرنشین و کوچ‌نشین	۵
	شرایط خاص زندگی انسان و انگیزه و علاقه او به تحول و ارتباط با دیگر اقوام و ملل و غیره	۸	تعدد شواهد تاریخی و باستان‌شناسی مربوط به دوران تاریخی مختلف و آثار باقی‌مانده از کاروان‌سراها، چاپارخانه‌ها و ایستگاه‌های بین‌راهی در نزدیکی راه‌ها و شهرها و روستاهای کنونی	۷
Ehteshami (2014)	تداوم استفاده از بناها و ساختارهای پیرامون راه متعلق به یک دوره تاریخی در دوران بعد و بهبود، تکامل و توسعه محوطه‌ها و استقرارهای انسانی در دوران تاریخی مختلف، نشان‌دهنده پویایی، تداوم حمل‌ونقل و راه‌سازی و راه‌داری است.			۹
	تطابق مسیر حرکت جغرافی‌دانان، تاریخ‌نویسان و سیاحان در قرون و دوران تاریخی مختلف با اتکا به منازل بیان شده در کتاب‌های تاریخی، جغرافیاهای تاریخی و سفرنامه‌ها			۱۰

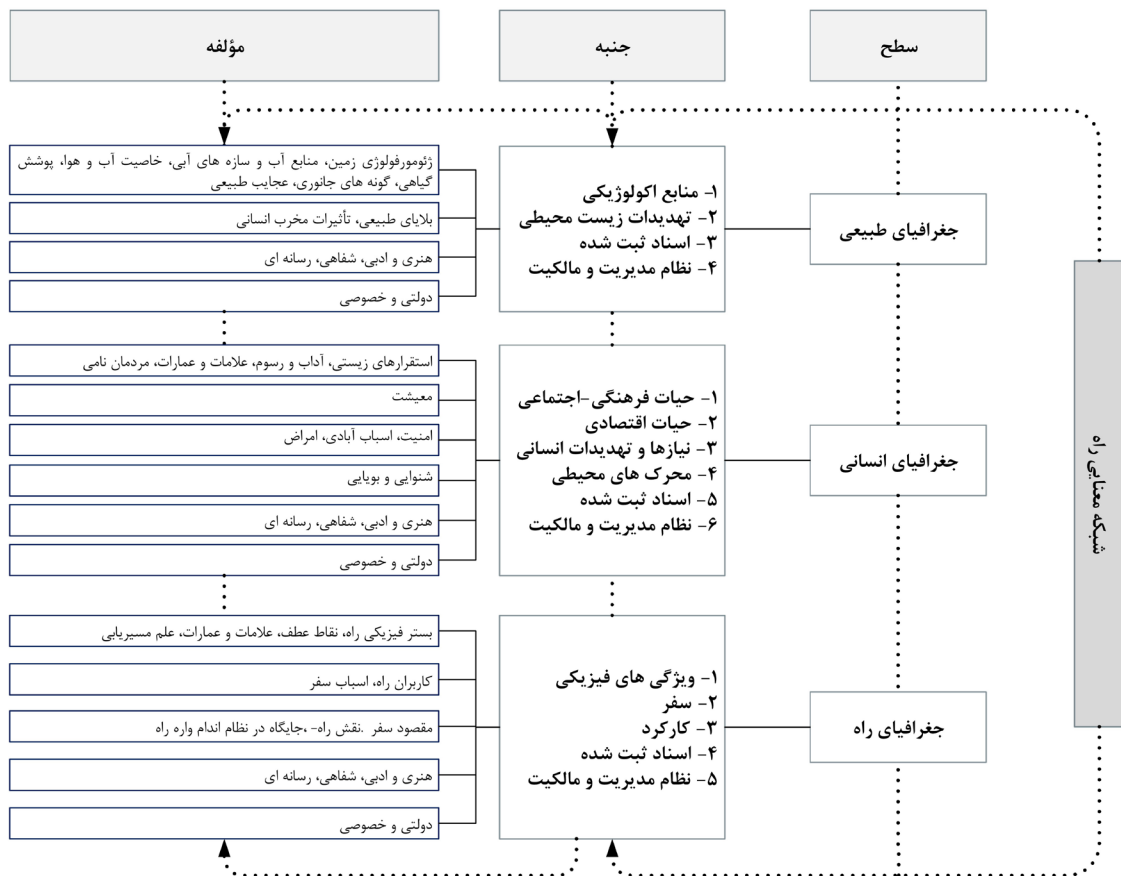
ثروت‌های مبتنی بر ارزش‌های فرهنگی نیز فراهم گردد. بر اساس تحلیل ابعاد مستخرج از منابع در بخش پیشینه و همچنین عوامل مؤثر بر شکل‌گیری، توسعه و تغییر راه‌های تاریخی و عوامل نشان‌دهنده پایداری شبکه راه‌ها در طول تاریخ؛ جغرافیای طبیعی، جغرافیای انسانی و جغرافیای راه را می‌توان به‌عنوان ارکان اصلی شکل‌دهنده شبکه معنایی راه در ایران نام برد (شکل ۲). این طبقه‌بندی امکان آن را فراهم می‌آورد که به‌صورت نظام‌مند تمامی مؤلفه‌های مورد توجه در منابع مرتبط که پیش‌تر بیان گردید و همچنین تمامی ویژگی‌هایی که راه‌های تاریخی بر مبنای آن‌ها شکل گرفته، توسعه و تغییر یافته‌اند و نیز ویژگی‌های معاصر راه‌های تاریخی و منظر پیرامون آن‌ها بازخوانی شوند.

باتوجه به آنچه بیان شد، شناخت عواملی که منجر به پایداری شبکه راه‌های تاریخی ایران در طول زمان شده‌اند نیز در شناخت ارزش‌ها و فهم چیستی پدیده راه تاریخی مؤثر خواهد بود و می‌بایست در شبکه معنایی راه گنجانده شوند.

۵. تشکیل شبکه معنایی راه تاریخی

کنترل قلمرو راه تاریخی و تعریف یک سیستم که امکان مطالعه همه عناصر و پیوندهای متقابل آن‌ها را میسر سازد، یک الگوی بهینه فهرست‌نویسی را می‌طلبد که بدین ترتیب هیچ یک از جنبه‌هایی که در حفاظت و مدیریت قلمرو راه تاریخی نقش دارند، فراموش نشوند و بر پایه این اطلاعات امکان فهرست‌نویسی همه دارایی‌ها و

شکل ۲: نمودار شبکه معنایی راه

می‌سازند (جدول‌های ۵ الی ۷). تهیه و ثبت خلاصه‌ای ساختاریافته از ویژگی‌های کلیدی و وضعیت هر یک از این عناصر که ماهیت سطوح جغرافیای طبیعی، جغرافیای انسانی و جغرافیای راه را روشن می‌سازد، از طریق رجوع به منابع اطلاعاتی مختلف از جمله اسناد مکتوب، اسناد تصویری و گردآوری داده‌های میدانی، و مستندسازی این اطلاعات و داده‌ها در قالب جداول و نقشه‌ها برای تضمین کیفیت جمع‌آوری داده‌ها و تشکیل شبکه معنایی راه در سطوح سه‌گانه ضروری است.

جغرافیای طبیعی از چهار جنبه منابع اکولوژیکی، تهدیدات زیست‌محیطی، اسناد ثبت‌شده و نظام مدیریت و مالکیت؛ جغرافیای انسانی از شش جنبه حیات فرهنگی و اجتماعی، حیات اقتصادی، نیازها و تهدیدات انسانی، اسناد ثبت‌شده، محرک‌های محیطی و نظام مدیریتی و همچنین جغرافیای راه از چهار جنبه ویژگی‌های فیزیکی، سفر، کارکرد، اسناد ثبت‌شده و نظام مدیریتی قابل‌بررسی هستند. مؤلفه‌های گوناگون که به‌واسطه عناصر مختلف بیان می‌گردند، هر یک از جنبه‌های ذکر شده را مشخص

جدول ۵: سلسله‌مراتب شناخت چيستی پديده راه (تشكيل شبکه معنایی راه) در سطح جغرافیای طبیعی^{۱۵}

مؤلفه‌ها	جنبه	منابع اکولوژیکی
مؤلفه‌ها	عناصر	توصیف
ژئومورفولوژی زمین	۱. سرزمین‌هایی کوهستانی؛ کوه‌ها، صخره‌ها، گردنه‌ها، دره‌ها و پرتگاه‌ها ۲. سرزمین‌های هموار (دشت‌ها و جلگه‌ها) ۳. سازه‌های ساخته دست انسان: دژ (قلعه روی کوه) و قلعه (بر روی تپه و زمین)	نام و وجه تسمیه، موقعیت جغرافیایی، شکل، رنگ، جنس، شیب، پوشش گیاهی، منابع آبی (رودها و چشمه‌های جوشان، منشأ و مظهر آن‌ها)، ایمنی، کاربرد، عمق دره‌ها، و تداعی معانی (جنبه‌های نمادین)
منابع آب و سازه‌های آبی	۱. منابع طبیعی: سرآب (سرچشمه)، زیرآب، چشمه‌ها، رودها و رودخانه‌ها، و برکه‌ها ۲. سازه‌های ساخته دست انسان: - انتقال آب: قنات و دولاب - ذخیره آب: استخر و آب‌انبار - کنترل آب: پل‌ها و بندها	نام و وجه تسمیه، موقعیت جغرافیایی، حجم آب (زمان پر آبی و کم‌آبی)، منشأ و مظهر، مسیر حرکت (سرزمین‌ها و مکان‌هایی که از آن‌ها عبور می‌کنند و منتهی می‌شوند)، وضعیت و شیوه ساخت سازه‌های ساخت انسان، دمای آب (خنک یا گرم)، فیض و خاصیت و کاربرد
خاصیت آب‌وهوا	ویژگی‌های آب‌وهوا در فصول سال	توصیف دما، رطوبت، باد، بارش (برف، باران و تگرگ)، فشار، مه، فیض و خاصیت آن
پوشش گیاهی	۱. جنگل ۲. چمن و مرتع (برای چرای گوسفندان و غیره) ۳. مرداب و باتلاق ۴. زمینی که چیزی نمی‌روید (سنگلاخ، ریگزار، شوره‌زار، نمکزار، اراضی سوخته بی گیاه و زمین‌های ویران) ۵. درختان کوهی و جنگلی و دیگر گیاهان خودرو	نام و وجه تسمیه، موقعیت جغرافیایی (کجا واقع شده‌اند) نام گیاهان، فایده و خاصیت آن، ثمردار یا بی‌ثمر، خود رو یا دستی، وضعیت، تداعی معانی
گونه‌های جانوری	پرنده‌گان، چرندگان، درندگان و گزندگان	چه نوع، کدام به‌وفور، نفع و ضرر، تداعی معانی
عجایب طبیعی	۱. عجایب قدرتی زمینی و کوهی ۲. عجایب قدرتی گیاهی و جانوری	چه نوع، وضعیت
مؤلفه‌ها	جنبه	تهدیدات زیست‌محیطی
مؤلفه‌ها	عناصر	توصیف
بلایای طبیعی	۱. بلایای آسمانی (طاعون، وبا، سرمازدگی، باد گرم، رعدوبرق، ملخ خوارگی و غیره) ۲. آفت‌های ارضی (زلزله، قحطی، سیلاب، آتش‌گرفتن و خرابی)	چه وقت و چه فصل، به چه فاصله، ضرر و نفع
تأثیرات مخرب انسانی	تغییر در محیط‌های بیوفیزیکی، اکوسیستم‌ها، تنوع زیستی و منابع طبیعی	چه نوع، تأثیر مستقیم یا غیرمستقیم، چه قدر، ضرر
مؤلفه‌ها	جنبه	اسناد ثبت‌شده
مؤلفه‌ها	عناصر	توصیف
هنری و ادبی	مجموعه آثار هنری و ادبی که بستر طبیعی و رویدادهای تاریخی گذشته و معاصر را تعریف می‌کنند؛ از جمله اشعار، داستان، موسیقی، تئاتر، نقاشی، مجسمه‌سازی، انیمیشن، فیلمنامه، نمایشنامه و غیره.	خالق اثر، تاریخ خلق اثر و ویژگی‌های بازنمایی
شفاهی	مجموعه اسناد ثبت‌شده که بستر طبیعی و رویدادهای تاریخی گذشته و معاصر را از نظر تداعی شفاهی تعریف می‌کنند؛ از جمله زبان، فولکلور و هر زمینه شفاهی مشخص دیگر.	
رسانه‌ای	مجموعه اسناد رسانه‌ای که بستر طبیعی و رویدادهای تاریخی گذشته و معاصر را تعریف می‌کنند؛ از جمله مطبوعات و تبلیغات، تلویزیون و رادیو، فیلم و هر زمینه رسانه‌ای مشخص دیگر.	

مؤلفه‌ها	جنبه	نظام مدیریت و مالکیت
مؤلفه‌ها	عناصر	توصیف
دولتی		- مسئولیت‌ها، اختیارات، شرح وظایف، برنامه‌ها و پروژه‌های در حال انجام و برنامه‌ریزی شده برای آینده، تصمیمات و مصوبات قانونی
خصوصی	سازمان‌ها و ادارات، مؤسسات، نهادها و انجمن‌های مدیریتی و اجتماعی	- مالکیت مؤلفه‌های محیط طبیعی چگونه است؟

جدول ۶: سلسله‌مراتب شناخت چيستی پدیده راه (تشکیل شبکه معنایی راه) در سطح جغرافیای انسانی^{۱۶}

مؤلفه‌ها	جنبه	حیات فرهنگی - اجتماعی
مؤلفه‌ها	عناصر	توصیف
استقرارهای زیستی	۱. شهرها، قصبات، قراء و مزارع ۲. جامعه انسانی ۳. ایلات و طوایف	۱. نام و وجه تسمیه، موقعیت جغرافیایی (کجا واقع شده‌اند)، دوره تاریخی، بانی و آبادکننده، سرحد قدیم و سرحد جدید، خاصیت، و وضعیت آبادانی ۲. تعداد نفوس، خانه‌ها، شکل و شمایل، قد و قامت و غیره ۳. طایفه‌ها: هر طایفه چند خانوار، سردسیر و گرمسیر کجا ۴. مشخصات ظاهری آن چه در مسیر راه نمایان است (شامل فرم و شکل، وضعیت آبادانی یا ویرانی، مصالح و رنگ) ۵. عملکرد مرتبط با راه ۶. تداعی معانی
آداب و رسوم و غیره	۱. رفتار و معاشرت اهالی با یکدیگر و با غریب ۲. مذهب و زبان ۳. پوشاک و خوراک ۴. مکان زیست ۵. آداب و رسوم مراسم‌های مختلف از جمله عقد، عروسی و عزاداری	۱. طریقه معاشرت، رسم و رسوم و همت و قوت ۲. مذهب و زبان در گذشته و حال، علت تغییر ۳. طرز پوشاک و نوع خوراک در قدیم و اکنون ۴. مکان و چگونگی زیست در گذشته چگونه و حال چطور؟ ۵. چه بوده است و اکنون چگونه است؟
علامات و عمارات (نشانه‌ها و بناها)	۱. امارت و عمارت عالی و بناهای متعالی از جمله مساجد، گرمابه‌ها، مدارس، مساجد و زیارتگاه ۲. بناها و مجموعه‌های جدید	تعداد و نوع و وضعیت، نام، موقعیت، بانی و سازنده مشخصات ظاهری آن چه در مسیر راه نمایان است (شامل فرم و شکل، وضعیت آبادانی یا ویرانی، مصالح و رنگ) عملکرد، و نوع مالکیت تداعی معانی
مردمان نامی	۱. تجار و صاحبان صنعت مشهور و اهل زراعت ۲. خانواده‌های کهن از علما، حکما، عرفا، فیلسوفان و نام‌آوران معروف و مشهور ۳. حکام	۱. نام آن‌ها در گذشته و حال، در قید حیات یا فوت شده، وضعیت کسب و کار آن‌ها، یادگار آن‌ها، علت نیک‌نامی ۲. نام آن‌ها در گذشته و حال، در قید حیات یا فوت شده، راه معاش آن‌ها از کجا بوده است؟، یادگار آن‌ها، علت نیک‌نامی ۳. نام، محل حکومت و ایالت آن مملکت، تحت اختیار کجا بوده و اکنون چگونه است، یادگار آن‌ها، علت نیک‌نامی یا بدنامی

مؤلفه‌ها	جنبه	عناصر	توصیف
معیشت	۱. زراعت ۲. باغات، بوستان و گلستان ۳. تره‌بار و سبزیجات ۴. غله و حبوبات ۵. نباتات و ادویه ۶. معدنیات (مانند طلا، نقره، مس، آهن، سرب و غیره ۷. عمل، صنعت و کسب، و دکاکین ۸. صاحبان رمه، گوسفند و غیره/ دامداری ۹. مال‌التجاره گذشته ۱۰. مالیات دیوانی ۱۰. پیشه و کار زنان ۱۱. صنایع دستی بومی ۱۲. معیشت‌های مرتبط با راه	۱. محل زراعت (نوع زمین، خاک و غیره)، اقسام زراعت، علم و قاعده زراعت، و وضعیت در هر فصل سال ۲. نام و وجه تسمیه، موقعیت جغرافیایی (کجا واقع شده‌اند؟)، چه نوع ریاحین، مرکبات و میوه‌جات، علم و چگونگی تربیت باغات و اشجار ۳. چه نوع، کدام به‌وفور، هر کدام چه امتیازی دارد و به چه کار آید، اصول پرورش و کاشت ۴. چه نوع، کدام ممتاز، کدام از خارج محل وارد می‌شود و کدام خارج می‌گردد. ۵. چه نوع، کدام به‌وفور، کدام ممتاز، چقدر به مصرف می‌رسد و به چه کار می‌آید؟ ۶. چه نوع، مکان، کجا به مصرف می‌رسد، دولتی است یا خصوصی؟ ۷. چه نوع، کدام بهتر، تعداد دکان‌ها و وضعیت آن‌ها ۸. نام، و مکان چرا، ۹. در گذشته چه خارج می‌شده و چه وارد می‌شده، چه متاعی بیش‌ترین خریدار یا تقاضا را داشته است، طریقه خریدوفروش چگونه بوده است؟ (پول یا کالا و غیره)، نفع و ضرر گذشته و حال ۱۰. مالیات چه بوده و هست و طریقه وصول آن ۱۱. چه بوده و اکنون چیست و کدام بیش‌تر؟ ۱۲. ارتباط با ویژگی‌های محیطی/ صاحب شغل ساکن است یا موقت	

مؤلفه‌ها	جنبه	عناصر	توصیف
امنیت	۱. وضعیت امنیت در گذشته و امروز ۲. حکومت قشون، و اسباب حرب (سواره، پیاده، توپ و قورخانه)	۱. سبب امنیت و اغتشاش و باعث شرارت چه کسانی؟ ۲. چگونگی تأمین امنیت در گذشته و حال	
اسباب آبادی	۱. امکانات موردنیاز آبادانی و حیات ۲. امکانات موردنیاز ترقی عمل تجارت و زراعت و غیره	چه وجود دارد؟ چه نیاز است؟ و چه چیزهایی رعایت نشده؟ (از سوی مردم و دولت)	
امراض	مرگ‌ومیر یا ناخوشی‌های ناشی از امراض انسانی	کدام مرض شیوع و شدت دارد، چه فصل امراض زیاد می‌شوند، معالجه و دوا چگونه است (گذشته و حال)	
مؤلفه‌ها	جنبه	عناصر	توصیف
شنوایی	محرك‌های شنوایی که بر چگونگی درک حس‌های محیطی، احساسات و هیجانات تأثیر گذارند.	مربوط به انسان یا طبیعت	
بویایی	محرك‌های بویایی که بر چگونگی درک حس‌های محیطی، احساسات و هیجانات تأثیر گذارند.		

مؤلفه‌ها	عناصر	توصیف	جنبه	اسناد ثبت شده
هنری و ادبی	مجموعه اسناد ثبت شده که بستر انسانی و رویدادهای تاریخی و معاصر آن را روایت می‌کنند؛ از جمله اشعار، داستان، موسیقی، تئاتر، نقاشی، مجسمه‌سازی، انیمیشن، فیلمنامه، نمایشنامه و غیره.	خالق اثر، تاریخ خلق اثر، ویژگی‌های بازنمایی		
شفاهی	مجموعه اسناد ثبت شده که بستر انسانی و رویدادهای تاریخی و معاصر آن را از نظر تداعی شفاهی تعریف می‌کنند؛ از جمله زبان، فولکلور و هر زمینه شفاهی مشخص دیگر.			
رسانه‌ای	مجموعه اسناد رسانه‌ای که بستر انسانی و رویدادهای تاریخی و معاصر آن را تعریف می‌کنند؛ از جمله مطبوعات و تبلیغات، تلویزیون و رادیو، فیلم و هر زمینه رسانه‌ای مشخص دیگر.			

مؤلفه‌ها	عناصر	توصیف	جنبه	نظام مدیریت و مالکیت
دولتی	سازمان‌ها و ادارات، مؤسسات، نهادها و انجمن‌های مدیریتی و اجتماعی	مسئولیت‌ها، اختیارات، شرح وظایف، برنامه‌ها و پروژه‌های در حال انجام و برنامه‌ریزی شده برای آینده، و تصمیمات و مصوبات قانونی		
خصوصی				

جدول ۷: سلسله‌مراتب شناخت چپستی پدیده راه (تشکیل شبکه معنایی راه) در سطح جغرافیای راه^{۱۷}

مؤلفه‌ها	عناصر	توصیف	جنبه	ویژگی‌های فیزیکی
کالبد	۱. راه‌های تاریخی اصلی و فرعی	۱ و ۲. نوع راه (ارابه، پیاده، قافله و چپار)		
یا بستر	۲. راه‌های معاصر اصلی و فرعی	ژئومورفولوژی مسیر (کوهستانی، هموار و سرزمین‌های تغییر یافته)		
فیزیکی	۳. تغییرات مقطع عرضی در طول مسیر	شکل، رنگ، جنس مصالح و تکنیک ساخت‌وساز، شیب، پوشش گیاهی، منابع آبی، عمق دره‌ها، پهنای مسیر، ایمنی و سرعت حرکت		
راه		تداعی معانی (محرك‌های دیداری)		
	۳. تحلیل تفاوت‌های تیپولوژیک منظر راه			
نقاط عطف	۱. مکان استقرار بناهای مهم، گره اتصال به راه‌ها و استقرارهای انسانی	موقعیت جغرافیایی و بررسی علت اهمیت		
	۲. مقصد راه (شهرهای اصلی که به واسطه راه به یکدیگر متصل می‌شوند)			
علامات و عمارات (نشانه‌ها و بناها)	۱. علامات، بناهای وابسته به راه و متعلقات آن‌ها (بناهای خدمت‌رسان به راه و کاربران آن)	نام و وجه تسمیه، موقعیت جغرافیایی، تاریخی یا معاصر، کاربری، وضعیت و نوع مالکیت		
	۲. بناهای مکمل راه (پل‌ها، زیرگذرها، تونل‌ها و غیره)			
	۳. بناهای غیرمرتبط با راه			
علم مسیریابی	فهم ارتباط بین عوارض جغرافیایی و مسیریابی راه بر مبنای علم ستاره‌شناسی و ابزارآلات کهن			

مؤلفه‌ها	عناصر	توصیف	جنبه	سفر
کاربران راه	۱. مسافریں	۱. مسافریں این حدود در گذشته چه کسانی بوده‌اند؟		
	۲. شاغلین	سرگذشت خود را در قالب سفرنامه به جا گذاشته‌اند یا خیر؟		
	۳. ساکنین محلی	میزان مسافریں این حدود، در چه فصل بیش‌تر؟		
اسباب سفر	وسایل سفر در گذشته و امروز (چرخ‌دار، چارپایان و پیاده)	چگونگی و شرایط سیاحت و وسیله سفر در گذشته و امروز		
	ملزومات سفر (باروبنه)			

مؤلفه‌ها	عناصر	کارکرد	جنبه
مقصود سفر/ نقش راه	نقش راه از ابعاد مختلف تجاری، مذهبی، سیاسی، تفریحی و غیره	در گذشته و امروز	توصیف
جایگاه در نظام اندام‌واره راه	جایگاه راه در سلسله‌مراتب راه‌های ارتباطی (درجه اول، دوم یا سوم) نقش راه در سلسله‌مراتب راه‌های ارتباطی		
مؤلفه‌ها	عناصر	اسناد ثبت شده	جنبه
هنری و ادبی	مجموعه اسناد ثبت شده که مسیر راه و رویدادهای تاریخی و معاصر آن را روایت می‌کنند؛ از جمله اشعار، داستان، موسیقی، تئاتر، نقاشی، مجسمه‌سازی، انیمیشن، فیلمنامه، نمایشنامه و غیره.	خالق اثر، تاریخ	توصیف
شفاهی	مجموعه اسناد ثبت شده که مسیر راه و رویدادهای تاریخی و معاصر آن را از نظر تداعی شفاهی تعریف می‌کنند؛ از جمله زبان، فولکلور و هر زمینه شفاهی مشخص دیگر.	خلق اثر و ویژگی‌های	توصیف
رسانه‌ای	مجموعه اسناد رسانه‌ای که مسیر راه و رویدادهای تاریخی و معاصر آن را تعریف می‌کنند؛ از جمله مطبوعات و تبلیغات، تلویزیون و رادیو، فیلم و هر زمینه رسانه‌ای مشخص دیگر.	بازنمایی	توصیف
مؤلفه‌ها	عناصر	نظام مدیریت و مالکیت	جنبه
دولتی	سازمان‌ها و ادارات، مؤسسات، نهادها و انجمن‌های مدیریتی و اجتماعی	مسئولیت‌ها، اختیارات، شرح وظایف، برنامه‌ها و پروژه‌های در حال انجام و برنامه‌ریزی شده برای آینده، تصمیمات و مصوبات قانونی	توصیف
خصوصی			

۶. نتیجه‌گیری

بستر طبیعی و رویدادهای تاریخی گذشته و معاصر مرتبط با جغرافیای طبیعی منطقه را توصیف می‌کنند و همچنین بررسی تهدیدات زیست‌محیطی که ارتباط متقابلی با پویایی و تحرک راه تاریخی داشته است نیز اهمیت خواهد داشت. همچنین در ارتباط با توصیف جغرافیای انسانی راه تاریخی، افزون بر حیات فرهنگی-اجتماعی و اقتصادی و محرک‌های محیطی؛ تحقیق پیرامون نیازها و تهدیدات انسانی در طول تاریخ شامل چگونگی برقراری امنیت و تأمین اسباب آبادانی در استقرارهای انسانی و امراض مختلف که منجر به مرگومیرهای انسانی شده‌اند و به سبب تأثیر مستقیم بر امنیت کاربران راه در رونق راه‌های تاریخی مؤثر بوده‌اند، اهمیت ویژه‌ای خواهد داشت. همچنین بررسی نظام مدیریت و مالکیت در ارتباط با محدوده زیست انسان برای شناخت ذی‌نفعان و ذی‌مدخلان و نیز به مانند جغرافیای طبیعی؛ گردآوری و بررسی اسناد ثبت شده که بستر انسانی و رویدادهای تاریخی و معاصر آن را روایت می‌کنند، از دیگر جنبه‌هایی است که در این شبکه بر آن‌ها تأکید شده است. آخرین سطح تعریف شده در شبکه معنایی راه تاریخی، بررسی جغرافیای راه است که افزون بر ویژگی‌های کالبدی راه و شناخت بناهای وابسته و غیر وابسته به راه؛ شناخت نقاط عطف (مکان استقرار بناهای مهم، گره اتصال به راه‌های پیرامون و استقرارهای انسانی و مقصد راه (شهرهای اصلی که به واسطه راه به یکدیگر متصل می‌شوند)) و فهم علم

در این پژوهش به منظور شناخت چستی پدیده راه تاریخی و سپس بازخوانی دارایی‌ها و ثروت‌های کنونی آن، به توصیف شبکه معنایی راه تاریخی پرداخته شد. یکی از محدودیت‌ها در انجام این پژوهش کمبود منابع داخلی در ارتباط با این موضوع و از این جهت صرف زمان زیاد برای یافتن منابع خارجی و ترجمه متون بود. محدودیت دیگر عدم وجود مطالعات پیشین در ارتباط با ویژگی‌های راه‌های تاریخی در ایران بود که با مطالعه و تحلیل اسناد تاریخی و معاصر مرتفع گردید. با توجه به شبکه معنایی به دست آمده در این پژوهش می‌توان گفت که ویژگی‌های حائز اهمیت در مطالعه راه‌های تاریخی در راستای حفاظت و مدیریت این منابع تاریخی، به‌طور کلی در سه سطح «جغرافیای طبیعی»، «جغرافیای انسانی» و «جغرافیای راه» قابل طبقه‌بندی هستند. هر سطح از جنبه‌های مختلف قابل بررسی است و مؤلفه‌های گوناگون که هر جنبه را مشخص می‌سازند، شامل توصیف عناصر مختلف خواهند شد که به تفصیل در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفتند و در شکل ۲ و جدول‌های ۵ الی ۷ نشان داده شده است. در این شبکه آن گونه که در سطح جغرافیای طبیعی نشان داده شده است؛ علاوه بر شناخت منابع اکولوژیکی و نظام مدیریت و مالکیت که در منابع مرتبط نیز بر آن‌ها تأکید شده است، بررسی اسناد ثبت شده (شامل آثار هنری و ادبی، اسناد شفاهی و رسانه‌ای) که

که مسیر راه و رویدادهای تاریخی و معاصر راه را روایت می‌کنند و شناخت نظام مدیریت و مالکیت راه و بناها و اراضی پیرامون آن در طول مسیر که منجر به شناخت ذی‌نفعان و ذی‌مدخلان خواهد شد، حائز اهمیت است. فهم این شبکه نیازمند بررسی نمونه‌های موردی و تدقیق این مطالعه نیازمند مطالعات بیش‌تر و پژوهش‌های مجزا و نظرخواهی از جامعه متخصصین خواهد بود که در این پژوهش نمی‌گنجد و امید است در آینده در کنار پرداخت دقیق به موضوع حفاظت از راه‌های تاریخی، موردتوجه قرار گیرد.

مسیریابی راه تاریخی که مبتنی بر فهم ارتباط بین عوارض جغرافیایی و مسیریابی راه بر مبنای علم ستاره‌شناسی و ابزارآلات کهن بوده نیز ضروری است. همچنین علاوه بر اسباب سفر که در پیشینه موضوع به آن اشاره شد؛ شناخت کاربران راه (مسافران) در گذشته و حال، به جهت فهم نقش و عملکرد راه در گذشته و برنامه‌ریزی آینده اهمیت خواهد داشت. همچنین علاوه بر توصیف نقش و عملکرد راه در گذشته و حال، جایگاه و نقش تاریخی و فعلی راه در سلسله‌مراتب راه‌های ارتباطی نیز می‌بایست بررسی گردد. در این بخش نیز بررسی اسناد ثبت‌شده

تشکر و قدردانی

این مقاله هیچ حامی مالی و معنوی نداشته است.

تعارض منافع

این مقاله فاقد هرگونه تعارض منافی است.

تاییدیه اخلاقی

نویسندگان متعهد می‌شوند که کلیه اصول اخلاقی انتشار اثر علمی را براساس اصول اخلاقی COPE رعایت کرده‌اند و در صورت احراز هر یک از موارد تخطی از اصول اخلاقی، حتی پس از انتشار مقاله، حق حذف مقاله و پیگیری مورد را به مجله می‌دهند.

درصد مشارکت

نویسندگان اعلام می‌دارند به‌طور مستقیم در مراحل انجام پژوهش و نگارش مقاله مشارکت فعال داشته‌اند.

پی‌نوشت

1. The Old Great North Road Cultural Landscape
2. The ICOMOS charter on Cultural Routes
3. The Preservation Office Guide to Historic Roads
4. Cultural Heritage of Roads and Road Landscapes
5. From an Ancient Road to a Cultural Route
6. A Historical Context and Methodology for Evaluating Trails, Roads, and Highways in California
7. Preservation of Cultural Routes: Historic Center of Manis
8. The Multi-Method Tool 'PAST' for Evaluating Cultural Routes in Historical Cities
9. Landscape planning of historical tourism route of Siak Sultanate in Siak
10. Open Library
11. ProQuest
12. Scopus

۱۳. نوع کالاها و محصولاتی که در شهرها و روستاها تولید می‌شدند و در حقیقت موقعیت این مزارع و گره‌های تولیدی بر توسعه راه‌ها تأثیر داشته است. به این سبب که انواع تولیدات و کالاها، علاوه بر آن که بخشی از تجارت بوده‌اند، جنگ‌ها و نزاع‌ها نیز بر سر دستیابی به این مراکز و سرزمین‌ها بوده است.

۱۴. ساخت ابزارآلات کهن نجومی از جمله اسطرلاب کاربردهایی از جمله تعیین ارتفاع و مختصه‌های دیگر نجومی اجرامی مانند خورشید، ماه و ستارگان، محاسبه ارتفاع آفتاب و ستارگان، وقت طلوع و غروب، ساعات سپری شده شب و روز و پیاده کردن مسیر قنات‌ها داشته است. علاوه بر موارد استفاده از این وسیله در طول سفر که با توجه به کاربردهایی که ذکر گردید مشهود است، محاسبه ارتفاع کوه‌ها و پهنای رودخانه‌ها و سایر عوارض طبیعی زمین و قسمت‌هایی که قابل پیمایش نبوده است و به دست آوردن طول و عرض جغرافیایی مکان‌ها و مسافت بین شهرها (به نقل از کتاب تحفه حاتمی (صد رساله در نجوم) نوشته شیخ بهایی) است که مسیریابی، نقشه‌برداری و پیاده کردن مسیر راه‌های زمینی و دریایی را میسر می‌ساخته است (Ghazni 1979; Zulfonoun and Nojumi 1998).

15. Natural Geography of the Road

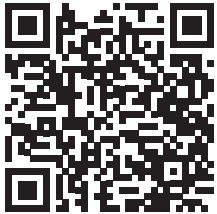
16. Human Geography of the Road

17. Geography of the Road

فهرست منابع

- Amini Sad, Fereshteh. 2013. Recovering the historical - ancient ways of Ray to save and the formation of those roads (case study of Hajiabad Caravanserai). Master of Science. Islamic Azad University, Central Tehran branch. [in Persian]
- Amirhajloo, Saeed, Javad Neyeštani, Seyyed Mehdi Mousavi, and Hamid Khatib Shahidi. 2013. Contemplation on the Reason of Development and Destruction of Safavid Midway Royal Residences (Case study: Dowlat A'bad, Ali A'bad Rig and Dombi in the north of Isfahan). *Jaremat-e Asar & Baft-haye Tarikhi-Farhangi Biannual* 2(3): 1-13.
- Australia ICOMOS. 2013. The Burra Charter. Australia: Australia ICOMOS Incorporated. <https://australia.icomos.org/wp-content/uploads/The-Burra-Charter-2013-Adopted-31.10.2013.pdf>.
- Bahauddin Ameli, Muhammad. 1992. Tohfe Hatami Sheikh Baha'i (One Hundred Treatises on Astronomy). Mashhad: Aštan Quds Razavi Islamic Research Foundation. [in Persian]
- Bazazan, Mahmoud. 2007. *Road and its evolution in Iran*. Tehran: Payam Azadi publication. [in Persian]
- Caltrans (The California Department of Transportation). 2016. *A Historical Context and Methodology for Evaluating Trails, Roads, and Highways in California*. California: California Department of Transportation. <https://octa-trails.org/wp-content/uploads/2023/10/A-Historical-Context-and-Methodology-for-Evaluatin.pdf>.
- Durusoy, Elifnaz. 2014. *From an Ancient Road to a Cultural Route: Conservation and Management of the Road between Milas and Labraunda*. İstanbul: İnstitut français d'études anatoliennes. <https://doi.org/10.4000/books.ifeagd.211>.
- Ehteshami, Manouchehr. 2014. *The evolution of road and railway in Iran*. Tehran: Samar. [in Persian]
- Forest, Jim. 2007. *The Road to Emmaus: Pilgrimage as a Way of Life*. New York: Orbis Books. <https://svspress.com/road-to-emmaus-pilgrimage-as-a-way-of-life/>.
- Garau, Chiara, Alfonso Annunziata, and Claudia Yamu. 2020. The Multi-Method Tool 'PAST' for Evaluating Cultural Routes in Historical Cities: Evidence from Cagliari, Italy. *Sustainability* 12(14): 1-19. <https://doi.org/10.3390/su12145513>.
- Ghazni, Sarfaraz. 1979. Astrolabe (astronomical calculating). *Art and People* 191: 37-20. [in Persian]
- Gholampour, Saeed, Seyyed Amir Mansouri, and Azadeh Shahcheraghi. 2021. Landscape Approach in the Realization of Culture Tourism with the Agency Factoring of the Cultural Phenomenon of the Road As a Cultural Phenomenon. *Tourism of Culture* 2(5): 21-28. [in Persian]
- Grazuleviute-Vileniske, Indre, and Irina Matijosaitiene. 2010. Cultural Heritage of Roads and Road Landscapes: Classification and Insights on Valuation. *Landscape Research* 35(4): 391-413. <https://doi.org/10.1080/01426397.2010.486856>.
- Griffin NRM. 2005. The Old Great North Road Cultural Landscape: Conservation Management Plan. Sydney: State of NSW and the Office of Environment and Heritage. <https://openarchive.icomos.org/id/eprint/2367/1/old-great-north-road-conservation-management-plan.pdf>.
- Harold, Frank. 2008. On the Road: Caravan Routes of Iran. *The Silk Road* 6(1): 17-28. <https://edspace.american.edu/silkroadjournal/wp-content/uploads/sites/984/2017/09/On-the-Road-Caravan-Routes-of-Iran.pdf>.
- ICOMOS. 2008. *The ICOMOS charter on Cultural Routes*. Québec: International Scientific Committee on Cultural Routes (CIIC) of ICOMOS. <https://doi.org/10.1017/S0940739108080429>.
- Islami, M. Z., Nurhayati, and A. Gunawan. 2021. "Landscape planning of historical tourism route of Siak Sultanate in Siak Sri Indrapura, Riau." In *The 5th International Symposium of Sustainable Landscape Development, Bogor city, Indonesia, 2020*, 1-10. Bogor. United Kingdom: IOP Publishing. <https://doi.org/10.1088/1755-1315/879/1/012006>.
- Kavian, Mojtaba, Mohammad Massoud, and Mohammad Hasan Talebian. 2020. Explaining Integrity in Landscape; Presenting a New Conceptual Model. *The Journal of Architectural Thought* 4(7): 189-207. [in Persian]
- Keke, Damla Gül Begüm. 2019. Preservation of Cultural Routes: Historic Center of Manisa. Master of Science. İzmir İnstitute of Technology. <https://openaccess.iyte.edu.tr/bitstream/11147/7438/1/T001928.pdf>.
- Lay, Maxwell. 2007. *Preserving Historic Roads*. France: World Road Association (PIARC). https://www.researchgate.net/publication/261173238_Preserving_historic_roads.
- Loti, Pierre. 1994. *Towards Isfahan*. Translated by Badreddin Ketabi. Tehran: Iqbal Publications. [in Persian]
- Mahmoudian, Habibollah. 2015. *Roads and Ancient Ways of Ilam*. Ilam: Zagru Publications. [in Persian]
- Mansouri, Amir. 2016. Road with the Landscape Approach. *Manzar* 8(36): 3-3. [in Persian]
- Marriott, Paul Daniel. 2010. *The Preservation Office Guide to Historic Roads*. New York: The James Maršton Fitch Charitable Foundation. https://fitchfoundation.org/wp-content/uploads/2017/05/FITCH_Paul-Marriott_final_web.pdf.
- Pirnia, Mohammad Karim, and Keramatollah Afsar. 1991. *Roads and rabat*. Tehran: Ministry of Cultural Heritage, handicrafts and tourism. [in Persian]

- Schopfer, Jean. 1992. *Red flowers of Isfahan: Claude Anet's Travel literature*. Translated by Fazllullah Jelveh. Tehran: Ravayat Publications. [in Persian]
- Siroux, Maxime. 1949. *Iranian caravanserai and small buildings in the middle of the roads*. Translated by Eesa Behnam. Cairo: National Antiquities Protection Organization of Iran. [in Persian]
- Takmil Homayoun, Nasser. 2022. *Silk Road*. Tehran: Cultural Research Office. [in Persian]
- Talebian, Mohammad Hassan. 2016. Road landscape in Iran. *Manzar* 8(36): 72-77. [in Persian]
- Timothy, Dallen, and Stephen Boyd. 2015. *Tourism and Trails Cultural, Ecological and Management Issues*. Toronto: Channel View Publications. <https://perpus.univpancasila.ac.id/repository/EBUPT181509.pdf>.
- Wills, Charles James. 2004. *Iran in a century ago: Dr. Wills's Travel literature*. Translated by Gholamhossein Gharagozlu. Tehran: Iqbal Publications. [in Persian]
- Zulfonoun, Habatullah, and Mansour Nojoumi. 1998. Astrolabe. *Culture* 24: 95-110. [in Persian]

<p>نحوه ارجاع به این مقاله</p> <p>حاجی نیلی، الهام، اصغر محمدمرادی، و غلامحسین معماریان. ۱۴۰۳. معنانشناسی پدیده راه تاریخی در ایران با تأکید بر زمینه‌های شکل‌گیری و توسعه. نشریه معماری و شهرسازی آرمانشهر ۱۷(۴۶): ۴۹-۶۶.</p> <p>DOI: 10.22034/AAUD.2024.370867.2739</p> <p>URL: https://www.armanshahrjournal.com/article_190934.html</p>	
---	---

<p>COPYRIGHTS</p> <p>Copyright for this article is retained by the author(s), with publication rights granted to the Armanshahr Architecture & Urban Development Journal. This is an open- access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License.</p> <p>http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/</p>	
---	---